

<https://doi.org/10.15407/economyukr.2023.11.003>

УДК 336.131

JEL: H12, H50, H51, H55, H61, H62, H63, D74, D78, O10, O15

Ю.Д. РАДІОНОВ, д-р екон. наук,
начальник відділу адаптації та імплементації міжнародних стандартів
Рахункова палата України
вул. М. Коцюбинського, 7, 01601, Київ, Україна
e-mail: radud@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1691-1090>

НАПРЯМИ РЕФОРМ І СОЦІАЛЬНО- ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ В ПЕРІОД ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ

Показано, що російсько-українська війна не тільки змінила формат міжнародних відносин між країнами у сфері безпеки, а й суттєво вплинула на Україну, функціонування її економіки в умовах воєнного стану і можливості розвитку в період післявоєнного відновлення. Вказано на недоліки, які стримували динаміку соціально-економічного розвитку України до війни, окреслено напрями майбутніх реформ у повоєнний період. Наголошено, що принесені війною страждання населенню, руйнування інфраструктури, промисловості — це шанс трансформувати суспільні відносини, державні інституції, здійснити перетворення, переорієнтувати їх на вирішення екзистенціальних обмежень, підвищити ефективність фінансово-бюджетної системи, посилити гнучкість, дієвість і ефективність економічної політики в нових реаліях.

Ключові слова: державні фінанси; бюджет; реформи; видатки бюджету; дефіцит; державний борг; відновлення; соціально-економічний розвиток.

Широкомасштабне вторгнення РФ в Україну змінило життя пересічних українців, частина яких раптово перетворилася на біженців, а інша, яка залишилася в Україні, змушена жити і працювати в умовах війни. Водночас війна як глобальний виклик вплинула не лише на життя українців, а й

Ц и т у в а н н я: Радіонов Ю.Д. Напрями реформ і соціально-економічного розвитку України в період післявоєнного відновлення. *Економіка України*. 2023. № 11. С. 03—26. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2023.11.003>

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2023. Стаття опублікована на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

на роботу бізнес- і держструктур, похитнула основи стабільності (наприклад, формування і виконання бюджетів), змінила пріоритети державної політики в різних галузях, показала дійсних друзів України і тих, які надають перевагу іншим цінностям. Уже сьогодні можна стверджувати, що війна може стати тим шансом, який суттєво змінить нас, а отже, необхідно напрацьовувати чіткий алгоритм дій і формувати власні місію й візію розвитку в контексті майбутньої європейської цивілізаційної суб'єктності нашої держави. На жаль, Україна після здобуття незалежності в 1991 р. не могла визначитись і дрейфувала у фарватері російських інтересів. І ось настав час докорінно змінити вектор політичного і соціально-економічного руху. Україні потрібно знайти власні місце і роль у міжнародному суспільному поділі праці, новому світовому порядку, який формуватиметься після перемоги, тому тема майбутнього розвитку України є надзвичайно актуальною не лише для політиків, експертів, а й для науковців. Цим визначається актуальність даного дослідження.

Питанням розвитку України в період і після війни присвячено праці багатьох учених, зокрема А.І. Даниленка, В.В. Венгера, В.П. Онищенко, В.М. Гейця, В.В. Близнюк, О.І. Никифорук [1—9] та інших. Нова реальність потребує нових підходів, способів і механізмів розв'язання сучасних проблем, тому необхідно не гаяти часу і проводити реформи, удосконалювати існуючі суспільно-політичні, фінансово-економічні механізми, урешті-решт, навчитись ефективно використовувати наявний потенціал, природні, у тому числі фінансові, ресурси для досягнення стратегічних цілей суспільного розвитку. Як зазначають А.І. Даниленко і В.В. Венгер, через війну втрачено істотну частку промислового, інфраструктурного, фінансового і людського потенціалів. Відповідно, точиться дуже багато дискусій про те, як відбудовувати економіку країни [1, с. 17]. У цьому контексті важливо на старті визначити правильний вектор розвитку, зосередити ресурси, зокрема фінансові, на точках економічного зростання для якнайшвидшого досягнення стратегічних цілей майбутнього.

Отже, **мета статті** — розкрити зумовлені сучасними проблемами екзистенціальні недоліки і обмеження й напрацювати напрями післявоєнного відновлення країни.

Російсько-українська війна показала, що безпека України сьогодні залежить від згуртованості нації, підтримки країн-партнерів, зокрема сусідніх нам Польщі й країн Балтії, спроможностей Збройних сил України (далі — ЗСУ), а в майбутньому також від НАТО (після нашого вступу до альянсу) і стратегічної підтримки США, інших країн, зокрема Великої Британії, Німеччини, Франції тощо. Варто зазначити, що безпека країн ЄС, передусім наших сусідів, також залежить від загального внеску об'єднаного потенціалу міжнародної спільноти і можливостей ЗСУ давати відсіч ворогу й звільняти окуповані РФ території.

Війна — це не просто виклик для України, міжнародної спільноти, це випробування для всіх громадян, які несуть на собі тягар фізичних,

морально-психологічних, матеріальних і нематеріальних втрат. Адже деякі українці змушені починати життя фактично спочатку через втрату, руйнування роками нажитого майна або через інші пережиті й важко вистраждані життєві ситуації. Що стосується держави, то Україні, на наш погляд, також доведеться діяти з чистого аркуша або, інакше кажучи, за новим планом трансформації, переорієнтації аграрного сектору, відновлення промисловості, критичної інфраструктури, відбудови сіл, міст, таких як Волноваха, Попасна, Маріуполь, Мар'їнка, Бахмут та ін.

Як зазначають деякі дослідники, економічне зростання і успішна соціальна політика країни тісно взаємопов'язані й поєднані зі сприятливим інвестиційним кліматом, міцними зовнішньоекономічними зв'язками, кон'юктурою ринку, забезпеченням економічної безпеки, формуванням і збереженням людського капіталу. Крім того, неготовність нашої держави до війни поглибила соціально-економічну кризу, яка проявляється у відпливі фінансового і людського капіталу, фізичному знищенні українського населення, руйнуванні інфраструктури, що унеможливорює економічне зростання країни і нівелює позитивні кроки й результати соціально-економічних реформ [2, с. 70]. Проте, незважаючи на низку проблем, сьогодні необхідно зорієнтуватися на післявоєнне відновлення України, яке потребуватиме підтримки міжнародних організацій і країн-партнерів, оскільки масштаб завданих збитків оцінюється мільярдами доларів, отже, без глобальної міжнародної допомоги не обійтись. Так, проведені міжнародні конференції, як то конференція в Лондоні (21—22 червня 2023 р.) і Лугано (4—5 липня 2022 р.), а також план «Маршала XXI століття» (Берлін, 24 жовтня 2022 р.), і прийняті на них рішення вселяють певний оптимізм щодо відновлення країни.

Проте Україна сама по собі не відбудується, якщо всі українці не усвідомлять необхідність змін, передусім у самій державі. Адже війна не вирішила, а навпаки, загострила ті анахронізми, які й раніше заважали нам бути успішною країною з високим рівнем і якістю життя. Після завершення війни Україна фактично потребуватиме громадян нової формації, готових так само, як на полі бою, боротися й жертвувати заради щасливого майбутнього не лише своїх дітей та онуків, а також заради гідного життя самих себе. Уся система державної служби потребує оновлення, тому вже сьогодні необхідно формувати нову генерацію професійних, високо мотивованих громадян, які усвідомлюватимуть майбутні очікування суспільства і братимуть на себе відповідальність за долю держави. Міжнародна спільнота не буде роками допомагати, якщо бачитиме, що рівень корупції у країні не знижується і кошти використовуються неефективно, функціонують кримінальні схеми розкрадання державного майна й відсутнє верховенство права, судова система не працює належним чином. Якщо такий стан речей залишиться і після війни, це означатиме, що, здобувши перемогу у війні, ми програємо мир, оскільки не зможемо змінитися самі й не проведемо необхідних реформ, які докорінно змінять нашу країну і суспільство.

Ми погоджуємося з пропозицією О.О. Молдован щодо необхідності запровадження нової моделі управління в Україні з комплексом різних інструментів і механізмів підвищення ефективності державного апарату на основі кращих методів, що застосовуються в ринковій економіці. На думку автора, саме цілісність і завершеність реформ є умовою ефективності функціонування нової моделі публічного управління [3, с. 35]. На зміну пасивним чиновникам мають прийти активні й ініціативні менеджери, здатні брати відповідальність за роботу всієї державної структури на себе і демонструвати спроможність виконувати поставлені завдання [3, с. 38]. Для відбудови держави потрібна вмотивована цілеспрямованість суспільства, ефективна система державного управління, зорієнтована на оновлення країни.

Щоб ефективно трансформувати економіку, в першу чергу необхідно оцінити завдані війною збитки і втрати. На нашу думку, **воєнні збитки** — це матеріальна і нематеріальна, пряма і непряма шкода, заподіяна країною-агресоркою та її військовими формуваннями, що охоплює: знищення рухомого й нерухомого майна; завдання істотних втрат активам, національному доходу і багатству країни; знищення її культурної, історичної спадщини, військових і цивільних громадян, із заподіянням значних тілесних і моральних ушкоджень, котрі підривають як фізичне, так і психологічне здоров'я людей, принижують честь, гідність і свободу людини як найвищої цінності держави; заподіяння непоправної шкоди навколишньому природному середовищу, галузям економіки, соціальній інфраструктурі та ін., що має важкі соціально-економічні, екологічні наслідки для нинішнього і майбутнього розвитку країни, індивідів і суспільства в цілому [4, с. 44].

Як зазначив Прем'єр-міністр України Д. Шмигаль на конференції з відновлення України (Ukraine Recovery Conference) у Лондоні (21—22 червня 2023 р.), готуються справедливі механізми, які дозволять конфіскувати до 500 млрд дол. російських активів, заморожених у експлуатації¹. Проте ми не впевнені, що цієї суми вистачить, щоб покрити всі спричинені війною збитки і втрати, оскільки бойові дії тривають, а отже, обсяги шкоди лише зростатимуть. Проте вже нині цивілізованим світом зроблено певні кроки для того, щоб справедливість і міжнародне право не були знищені, а країна-агресорка сплатила Україні репарації за завдану шкоду. Так, у Рейк'явіку 16—17 травня 2023 р. на саміті глав держав і урядів Ради Європи оголошено про створення Міжнародного реєстру збитків, завданих агресією РФ проти України². Це перший крок до відновлення справедливості, міжна-

¹ Богданьок О., Мельник Х. Шмигаль: Україна розглядає 10 ключових аспектів відновлення України. *Суспільні новини*. 2023. 21 чер. URL: <https://suspihne.media/512285-smigal-ukraina-rozgladae-10-khucovih-aspektiv-vidnovlenna-ukraini/> (дата звернення: 22.06.2023).

² Міжнародний реєстр збитків, завданих РФ проти України, — Створено. *Міністерство юстиції*. 2023. 17 трав. URL: <https://minjust.gov.ua/news/ministry/mijnarodniy-reestr-zbitkiv-zavdanih-agresieyu-rf-proti-ukraini-stvoreno> (дата звернення: 24.07.2023)

родного права і пошуку механізму відбудови зруйнованого за рахунок агресора. Станом на 30 серпня 2023 р. до Реєстру приєдналися або висловили намір долучитися понад 40 країн і ЄС³.

Незважаючи на бойові дії, що велися протягом 2022 р., за 10 місяців минулого року уряду вдалося стабілізувати соціально-економічну ситуацію, бізнесу більш-менш адаптуватися до умов воєнного стану. Підтвердженням цьому є рівень інфляції, який, за прогнозами деяких експертів, передбачався у 2022 р. на рівні 30 %. Проте фактично, за даними Державної служби статистики України, інфляція у 2022 р. становила 26,6 %⁴. За прогнозом Національного банку України, у 2023 р. вона дещо сповільниться — до 14,8 %, а реальний ВВП зросте на 2 %⁵. Ми погоджуємося з цим прогнозом і сподіваємося, що й надалі позитивна динаміка збережеться, але все залежатиме від ситуації на полі бою і результатів контрнаступу.

На наш погляд, щоб не втрачати дорогоцінний час, уряду вже сьогодні необхідно об'єктивно оцінити соціально-економічну ситуацію, переглянути підходи до державного управління економікою, визначити напрями структурних економічних реформ, розробити складові механізму соціально-економічної трансформації в країні. Неможливо реалізовувати вдалу економічну, соціальну, бюджетну політику без упровадження середньострокового бюджетного планування, яке є основою економічної діяльності будь-якого підприємства, установи, у тому числі й держави. Як відомо, з 10 січня 2019 р. з внесенням змін до Бюджетного кодексу України, згідно з відповідним Законом України⁶, запроваджено середньострокове бюджетне планування. Замість однорічних Основних напрямів було введено середньострокову Бюджетну декларацію як документ стратегічного планування, що визначає бюджетну політику на наступні три роки. У Бюджетній декларації трансформовано основні напрями бюджетної політики, що включає середньостроковий бюджетний прогноз. За результатами оцінки

³ Швейцарія приєдналася до Реєстру збитків України, завданих внаслідок агресії РФ. *Укрінформ*. 2023. 30 сер. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-vidbudova/3754919-svejcaria-priednalasa-do-reestru-zbitkiv-ukraini-zavdanih-vnaslidok-agresii-rf.html> (дата звернення: 30.08.2023).

⁴ Павлиш О. Інфляція в Україні в 2022 році становила 26,6% — Держстат. *Економічна правда*. 2023. 10 січ. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2023/01/10/695830/#:~:text=%D0%A3%20%D0%B3%D1%80%D1%83%D0%B4%D0%BD%D1%96%202022%20%D1%80%D0%BE%D0%BA%D1%83%20%D1%96%D0%BD%D1%84%D0%BB%D1%8F%D1%86%D1%96%D1%8F,%D1%86%D1%96%D0%BB%D0%BE%D0%BC%D1%83%20%2D%2022%2C6%25> (дата звернення: 22.06.2023).

⁵ Національний банк прогнозує значне зниження інфляції та повернення економіки до відновлення в цьому році — Інфляційний звіт. *Національний банк України*. 2023. 04 трав. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalniy-bank-prognozuye-znachne-znijennya-inflyatsiyi-ta-povernennya-ekonomiki-do-vidnovlennya-v-tsomurotsi--inflyatsiyi-zvit> (дата звернення: 07.08.2023).

⁶ Про затвердження середньострокового бюджетного планування в Україні. Закон України № 2646-VII від 06.12.2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2646-19#Text>

стану управління державними фінансами відповідно до міжнародно визнаної методології Public Expenditure and Financial Accountability (PEFA)⁷, яка проведена експертами Світового банку за підтримки ЄС та інших міжнародних партнерів у 2019 р., відзначено поступовий прогрес України в такому компоненті системи управління державними фінансами, як запровадження середньострокового бюджетного планування. Проте під час упровадження виникли суттєві проблеми. Оскільки у 2019 р. уряд не вніс до Верховної Ради України проекту Бюджетної декларації на 2020—2022 рр., а у 2020 р. через пандемію COVID-19 узагалі призупинив розробку Бюджетної декларації на 2021—2023 рр., тільки 31 травня 2021 р. вперше було ухвалено Бюджетну декларацію на 2022—2024 рр. Однак після широкомасштабного вторгнення РФ в Україну виникла нова перешкода, яка, на наш погляд, негативно вплинула як на повноту впровадження, формування і застосування дієвих методів середньострокового бюджетного планування, так і на ефективність виконання бюджету і реалізації бюджетної політики. Оскільки набрали чинності норми Закону України «Про правовий режим воєнного стану»⁸, у 2022 р. Кабінет Міністрів України не ухвалив Бюджетної декларації на 2023—2025 рр. і не подав її до Верховної Ради України, відтак, не було надано відповідних рекомендацій щодо пріоритетів бюджетної політики. Уже у 2023 р. Верховна Рада України схвалила відповідний Закон України⁹, яким визначено відновлення складання Бюджетної декларації як важливого документа середньострокового бюджетного планування з 1 січня 2024 р. Оцінюючи ситуацію, що склалася, вважаємо за доцільне, незважаючи на об'єктивні перешкоди, посилити заходи щодо повноцінного впровадження середньострокового бюджетного планування в бюджетний процес.

Від початку війни уряд застосовує надзвичайні механізми формування і використання державних фінансів, у тому числі із застосуванням розширеного боргового інструменту. Так, макроекономічне припущення Стратегії управління державним боргом передбачало суттєве зниження дефіциту державного бюджету, зокрема у 2023 р. — до 3,0 % ВВП, а у 2024 р. — до 2,7 % ВВП (табл.). Однак у 2022 р. дефіцит державного бюджету

⁷ PEFA — це програма державних видатків і фінансової звітності, яка була започаткована у 2001 р. сімома державними партнерами з розвитку — Європейською комісією, Міжнародним валютним фондом, Світовим банком і урядами Франції, Норвегії, Швейцарії і Великої Британії. Програма розпочалась як засіб узгодження оцінки управління державними фінансами в партнерських організаціях. Програма визначає 94 характеристики (виміри) у 31 ключовій складовій показників управління державними фінансами в семи широких сферах діяльності. У 2019 р. міністри фінансів Словацької Республіки і Великого Герцогства Люксембург стали новими партнерами програми.

⁸ Про правовий режим воєнного стану. Закон України № 389-VIII від 12.05.2015 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19>

⁹ Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо забезпечення передбачуваності бюджетної політики та посилення боргової стійкості. Закон України № 3278-IX від 27.07.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3278-20#Text>

Макроекономічні й фінансові припущення на 2022—2024 рр.

Припущення	2022	2023	2024
Дефіцит державного бюджету, % до ВВП	3,5	3,0	2,7
Державний внутрішній борг			
млрд грн	1287,6	1420,4	1665,2
млрд дол.	44,9	49,1	56,6
% до ВВП	24,0	23,7	25,0
Державний зовнішній борг			
млрд грн	1441,6	1487,9	1458,4
млрд дол.	50,2	51,5	49,6
% до ВВП	26,8	24,8	21,9
Державний борг			
млрд грн	2729,3	2908,3	3123,6
млрд дол.	95,1	100,6	106,2
% до ВВП	50,8	48,5	47,0

Джерело: побудовано автором за: Про затвердження Середньострокової стратегії управління державним боргом на 2021—2024 роки. Постанова Кабінету Міністрів України № 1291 від 09.12.2021 р. С. 20. URL: <https://mof.gov.ua/uk/osnovna-informacija>

ту України становив 26,6 % ВВП, тобто був майже у 7,6 разу більшим, ніж передбачалося середньостроковою Стратегією. За прогнозом Національного банку України, у 2023 р. дефіцит бюджету становитиме понад 26 % ВВП¹⁰, що у 8,6 разу перевищує показник, зазначений у Середньостроковій стратегії управління державним боргом на 2021—2024 рр. Таким чином, війна загострила труднощі в управлінні й позбавила уряд можливостей певним чином впливати на регулювання і обслуговування боргу.

Війна в Україні призвела до появи нових викликів, які обов'язково повинні бути відображені в новій редакції середньострокової Стратегії управління державним боргом, оскільки чинна стратегія не відповідає реальному стану. Ми поділяємо думку В.П. Кудряшова, який наголошує, що нагальним завданням є розроблення і прийняття нової стратегії управління державним боргом, яка повинна враховувати проблеми боргового фінансування в період війни і відновлення стабільного поступального розвитку України після її завершення [5, с. 73—74].

Верховна Рада України прийняла відповідний Закон України¹¹, яким передбачено розробку Стратегії управління державним боргом на се-

¹⁰ Жирій К. Дефіцит держбюджету-2023 перевищить 26 % ВВП: в НБУ пояснили причини. УНІАН. 2023. 05 трав. URL: <https://www.unian.ua/economics/finance/deficit-derzhbyudzhetu-2023-perevishchit-26-vvp-v-nbu-poyasnili-prichini-12245307.html> (дата звернення: 09.08.2023).

¹¹ Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо забезпечення передбачуваності бюджетної політики та посилення боргової стійкості. Закон України № 3278-IX від 27.07.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3278-20#Text>

редньостроковий період і встановлено вимоги щодо граничного обсягу надання державних гарантій у 2023 р. Отже, органи влади адекватно реагують на ситуацію і налаштовані на перегляд раніше прийнятих стратегій, програм, проєктів тощо.

У цих обставинах настав час удосконалити фінансову термінологію і виокремити публічні фінанси як основу ефективного забезпечення функціонування всього суспільного сектору економіки країни. Публічні фінанси допомагають сучасній державі в реалізації її функцій у соціальній, екологічній, економічній політиці, вони є частиною суспільних відносин і проявом суспільних функцій держави. Тільки сучасна, демократична держава з її відкритою державною політикою, чітко сформованими пріоритетами у сфері економіки, екології, соціальному забезпеченні визначає межі споживання і ступінь задоволення особистісних (індивідуальних) і загальних інтересів суспільства. Цим публічні фінанси відрізняються від державних (деперсоніфікованих), де основна увага приділяється саме інтересам держави, а не суспільства. Суспільні функції обґрунтовують необхідність державного втручання в економічні процеси для виправлення недоліків ринкової економіки, усунення різного роду дисбалансів, перекосів тощо. Публічні фінанси — сукупні суспільні, економічні відносини, пов'язані з формуванням певного обсягу фінансів, тобто доходів для виконання функцій загальнодержавного управління суспільним сектором, їх розподілом (перерозподілом) на центральному, регіональному і місцевому рівнях, а також використання суб'єктами фінансової діяльності, здійснення контролю за видатками коштів держави, місцевого самоврядування, загальнодержавних фондів, фондів суб'єктів господарювання державної і комунальної форм власності, які спрямовані на задоволення всіх видів публічного інтересу і загальних суспільних потреб [6, с. 121]. Чим краще працює ринок при зростанні економіки, тим менше потрібно державі втручатися в неї, і навпаки, чим далі суспільство від економічної стабільності, тим ширшим і масштабнішим має бути державне регулювання ринкових відносин [1, с. 12]. Завдання цивілізованої, демократичної держави — якісно координувати і управляти публічними фінансами для сприяння дієвому, ефективному функціонуванню всього суспільного сектору економіки. Як зазначав свого часу міністр фінансів США М. Блюменталь, «ефективна координація економічної політики може бути найважчою і найважливішою організаційною проблемою, з якою стикається не лише уряд США, але і уряд будь-якої індустріальної країни» [7, р. 9]. Неможливо уявити ефективно діючі суспільний сектор і публічні фінанси без проведення економічних перетворень, здійснення важливих реформ у фінансово-бюджетній сфері, які допоможуть Україні позбутися вад радянського минулого, сформувати демократичне, відповідальне громадянське суспільство, удосконалити систему управління фінансами, щоб посісти належне місце серед цивілізованих, розвинутих економік світу.

Крім економічних труднощів на Україну чекають значні соціальні, демографічні й екологічні проблеми. Так, знищення 6 червня 2023 р. Каховської ГЕС позначиться на розвитку такої важливої галузі, як сільське господарство, адже вплине на весь агропромисловий комплекс (у тому числі хімічну і переробну промисловість), а також загострить соціальні питання щодо зайнятості населення Херсонської та суміжних областей.

В умовах війни змінилися пріоритети держави і не лише в плані соціально-економічного розвитку. Наприклад, питання інвестиційної привабливості, які є важливими в мирний час, стають другорядними. Натомість видатки держбюджету виступають одним з вагомих чинників впливу на забезпечення обороноздатності країни, підтримки населення, надання гуманітарної допомоги, а після підриву Каховської ГЕС, переконані, стануть ще й засобом вирішення наслідків екологічної катастрофи і в майбутніх бюджетних періодах. Так, незважаючи на певні дискусії, які з'явилися в пресі щодо доцільності відбудови дамби Каховської ГЕС, Кабінет Міністрів України прийняв відповідну постанову¹², якою визначено, що метою даного проекту є відбудова гідропоруд Каховського гідровузла і наповнення Каховського водосховища для забезпечення надійної експлуатації водозабору Запорізької АЕС, а також інших водозаборів комунального і промислового водопостачання, відбудова Каховської ГЕС і вжиття інших заходів для забезпечення сталої роботи енергосистеми України. Таким чином, уряд в умовах тимчасової окупації лівобережної частини Херсонської області все ж намагається знизити майбутні ризики, які несе в собі руйнування Каховської ГЕС.

Відомо, що з початком широкомасштабного вторгнення РФ значна частка населення (переважно жінки і діти) емігрувала за кордон. Так, за інформацією Міністерства закордонних справ України, станом на 21 червня 2023 р. за кордоном перебувають 8 млн 177 тис. українських громадян — близько 20 % наявного до 24 лютого 2022 р. населення України. Майже половина українців перебувають лише в трьох країнах: Польщі — 22 %, Німеччині — 15 % і США — 11 %. Тільки 6 % українців за кордоном стоять на консульському обліку¹³. Такий стан свідчить, що чим довше триватиме війна і наші громадяни перебуватимуть за кордоном, тим більша впевненість у тому, що не всі біженці повернуться до України. З огляду на це, у подальшому демографічні проблеми впливатимуть на розвиток соціально-економічних відносин, темпи відновлення зруйнованого,

¹² Про реалізацію експериментального проекту «Будівництво Каховського гідровузла на р. Дніпро. Відбудова після руйнування Каховської ГЕС та забезпечення сталої роботи Дніпровської ГЕС у період відбудови». Постанова Кабінету Міністрів України № 730 від 18.07.2023 р. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/520021___755714

¹³ Кількість українців та їх міграція за кордон через війну. *Укрінформ*. 2023. 06 лип. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3732355-kilkist-ukrainciv-ta-ih-migraciya-za-kordon-cerez-vijnu.html> (дата звернення: 07.08.2023).

стабілізації соціально-економічного розвитку, забезпечення економічного зростання. Демографічні проблеми, які матиме Україна після війни, вже тривалий час турбують країни ЄС, оскільки Європа старішає швидше за Україну. Водночас в Україні скорочення населення ще до повномасштабного російського вторгнення становило, за даними Державної служби статистики, понад 420 тис. осіб¹⁴. У даній ситуації Європа зацікавлена в наших громадянах як трудових ресурсах. Висококваліфіковані фахівці (і не тільки), які вимушено виїхали за кордон і за цей час знайшли там собі роботу, навряд чи повернуться додому, особливо молодь, яка має за кордоном кращі можливості для навчання і самореалізації. Неповорнення ж українців з вимушеної еміграції вплине на перспективи розвитку України, спричинить загострення соціально-економічних проблем, а то й занурення в бідність. На думку В.П. Онищенко, якщо ця хвиля вимушених мігрантів пробуде в Європі більше року, є ризик, що значна їх частина не повернеться додому, а це приблизно 15 %, або близько 1 млн осіб [8, с. 7], і цей показник тільки зростатиме.

Щоб повернути українців додому, необхідно розробляти відповідні державні програми, економічні механізми, стимули. Ми поділяємо думку відомих учених, що в нинішніх реаліях зусилля держави мають бути спрямовані на оптимальну житлову політику, розвиток ринку праці, справедливую політику оподаткування доходів, боротьбу з бідністю й диференційованістю соціальних стандартів, психологічну допомогу населенню в постконфліктних умовах. Від успішності цих важливих складових політики соціальної якості залежатиме відновлення демографічного потенціалу країни, який зазнає руйнування через міграційні хвилі [9, с. 19]. Щоб уникнути песимістичного сценарію розвитку подій, необхідно вже сьогодні проводити реформи, створювати і впроваджувати засади нової економічної, у тому числі соціальної і бюджетної, політики, націленої на повернення українців додому, пропонувати біженцям нові можливості для самореалізації, шукати резерви та інші джерела підвищення рівня заробітної плати в країні, закладати міцну основу для формування і динамічного розвитку економіки нової України в період післявоєнного відновлення. Звісно, досягти бажаних цілей — надзвичайно складне завдання, але нічого не робити ще гірше. Старе китайське прислів'я говорить: «Людина, яка пересунула гору, почала з того, що виносила маленькі камінці». На наш погляд, уряду необхідно вже нині думати над тим, як повернути наших громадян, особливо тих, у яких немає можливості повернутися (через знищене житло тощо). Водночас ті громадяни, які твердо вирішили залишитися в іншій країні, фактично втрачені для України, тому боротися варто за тих, хто ще вагається. Першочергово необхідно залучити потужний фінансовий капітал, для цього розробити ефективні механізми стимулювання західних інвесторів до інвестування в українську економіку. Передусім, слід розробити і впровадити ефективну піар-

---

¹⁴ Там само.

кампанію, яка доносить до іноземного інвестора чіткі меседжі, що Україна після нашої перемоги — це країна, де розпочнеться формування засад потужного економічного зростання і піднесення, реалізації нових ідей, можливостей розвитку людини XXI ст. Аби досягти належного ефекту, необхідно переконати інвестора в реальних перспективах. Слід наголошувати на наших сильних сторонах, акцентуючи увагу міжнародної спільноти на тому, що українці є талановитою, освіченою, працелюбною нацією, яка ламає нав'язані нам іншими країнами міфи і стереотипи. Так само, як наші воїни дивують світ на полі бою, необхідно наголошувати, що українці ще здивують цивілізований світ і на економічному фронті після перемоги. Щоб не бути голослівним, необхідно впровадити якісні економічні стимули для мотивації і заохочення, знизити фіскальне навантаження на бізнес, активно використовувати переваги державно-приватного партнерства, особливо в реалізації тих інвестиційних проєктів, які потребують значних капіталовкладень для розбудови соціально значимих інфраструктурних об'єктів, створювати сучасні високотехнологічні виробництва з високою часткою доданої вартості. Усі ми спостерігаємо за історією із зерною угодою і добре знаємо, що Україна є потужним гравцем на міжнародному ринку продовольства, оскільки займає значну частку в експорті зерна. Проте необхідно змінити існуючий стан речей, створити потужності для переробки продукції сільського господарства (тобто нові робочі місця і збільшений фінансовий простір), розробити нову лінійку продуктів харчування, розширити мережу асортименту і виходити з готовим продуктом із значною часткою доданої вартості на світові ринки. У нових реаліях економіка України повинна формуватися на засадах кардинальної перебудови суспільного життя, яке докорінно відрізнятиметься від економіки минулого. Необхідно, щоб у новій економічній політиці людина як головна продуктивна сила і рушій економічного прогресу була в центрі оновлення й розвитку країни європейського і міжнародного цивілізаційного простору.

В умовах воєнного стану питання соціального забезпечення населення є не менш важливими і актуальними, ніж оборона країни, тому потребують формування оптимального рівня видатків бюджету для задоволення суспільних потреб. Звісно, передбачені на фінансування соціальних програм бюджетні видатки не повинні розпорошуватися, навпаки, їх слід ефективно використовувати за цільовим призначенням. За істотного дефіциту держбюджету є неприпустимим, скажімо, неефективне або нецільове використання бюджетних коштів [10, с. 19].

Турбота про людину, створення комфортних умов для життя і праці формуватимуть нову цивілізаційну культуру суспільства майбутнього України. Війна це не лише горе і страждання, це й нові можливості для трансформації. Пережите показало, що українці можуть згуртуватися навколо вирішення екзистенціальних проблем, а отже, є надія та шанс і найголовніше їх не втратити.

Широкомасштабне вторгнення РФ довело необхідність зміни підходів до формування державного оборонного замовлення, яке існувало до війни. І це стосується не лише термінів і якості виконання раніше укладених контрактів, а й обсягів фінансування. Необхідно змінювати підходи до формування оборонного бюджету з урахуванням комплексу потреб Міністерства оборони України, дотримання правил і строків подання бюджетних запитів з метою вчасної їх реєстрації органами Державної казначейської служби, що допоможе краще аналізувати бюджетні видатки і використовувати фінансовий ресурс. Концепція змін повинна полягати в чіткому визначенні загроз, їх градації і регламентації тих завдань, які необхідно виконати на відповідному етапі розвитку країни, щоб насамперед суттєво посилити обороноздатність держави. Таким чином, якщо ЗСУ потребують ракет середнього і далекого радіуса дії, то при формуванні оборонного бюджету у відповідному бюджетному періоді на цей напрям має виділятися найбільший обсяг фінансового ресурсу, оскільки це питання є першочерговим. Натомість, скажімо, виробництво артилерійських снарядів до ракетних систем залпового вогню або будівництво корветів для військово-морських сил є другорядним завданням, тобто орієнтованим на перспективу. Регламентація бюджетних видатків за тривірневою системою потреб — першочергові, актуальні, перспективні — надасть можливість ефективніше використовувати обмежені фінансові ресурси й досягати важливих результатів у технологічному прориві, переозброєнні українського війська, формуванні засад потужного військового потенціалу як у нинішніх умовах, так й у майбутньому. Такий підхід дозволить не розпорошувати, а навпаки, ефективно і раціонально розподіляти й використовувати бюджетні ресурси.

Державне оборонне замовлення повинно бути пріоритетним напрямом бюджетних видатків на середньо- і довгострокову перспективу й після перемоги, оскільки сусідство з країною-агресоркою і надалі вимагатиме від України значних фінансових зусиль для забезпечення потреб безпеки, захисту територіальної цілісності, бути надійною опорою східних кордонів Європейського Союзу.

Як зазначив на Ukraine Recovery Conference у Лондоні Прем'єр-міністр України Д. Шмигаль, після війни в Україні очікується бум розвитку воєнно-промислового комплексу, великий потенціал є в енергетичному секторі, видобутку і зберіганні газу, IT, гідроенергетиці. За його словами, європейські глобальні компанії уже нині розглядають можливість будівництва виробничих потужностей в Україні¹⁵. Виявлений інтерес іноземних компаній до українського ринку, особливо у сфері воєнно-промислового комплексу, свідчить, незважаючи на війну і пов'язані з нею ризики, про зміцнення впевненості західних інвесторів у безумовній перемозі

---

¹⁵ Шмигаль прогнозує бум розвитку ВПК в Україні після війни. *uaprom.info*. 2023. 22 чер. URL: <https://uaprom.info/news/189214-shmigal-prognozuyue-bum-rozvitku-vpk-ukrayini-pislya-vijni.html> (дата звернення: 22.06.2023).

України, а також про їх достатньо високі очікування від перспектив розвитку бізнесу в нашій країні.

Україна вже сьогодні потребує значних інвестицій у відбудову зруйнованої економіки, а після війни не менш важливою буде відбудова промисловості й не лише для відновлення потужностей, які функціонували до війни, а і для зведення нових високотехнологічних виробництв з високою часткою доданої вартості, розширення фіскального простору економіки і нарощування обсягів державних фінансів. Ураховуючи нові економічні реалії, для України важливо відновити такі галузі, як нафто- і газодобувна, нафтопереробка, хімічна і фармацевтична, машинобудування (особливо виробництво сучасного обладнання для випуску нових видів і зразків озброєнь, зокрема дронів, ракет середнього і далекого радіусів дії; транспортне машинобудування), паливно-енергетичний комплекс, металургійна і залізорудна промисловість.

Реалізація такої амбітної справи, як створення після закінчення війни драйверів для інноваційного розвитку промисловості, певною мірою залежить від активної розбудови нових технологічно сучасних підприємств, готових експортувати конкурентоспроможну продукцію, вироблену насамперед з вітчизняної сировини. Унікальні можливості для України відкриваються за умови поєднання інноваційних технологій і наявних корисних копалин, які цінуються у світі (наприклад, титанових руд) [1, с. 26].

Завдані війною руйнування роблять економічно і соціально недоцільним відновлення тих об'єктів, які є технологічно застарілими. Натомість, усі наявні ресурси слід спрямувати на розвиток нових, прогресивних, інноваційних галузей та інвестиційних проєктів, здатних забезпечити високотехнологічне соціально-економічне зростання значно більш високими темпами, ніж традиційні галузі економіки. Навколо цих новітніх «точок зростання» набиратимуть розвитку суміжні й допоміжні галузі, які з часом сформуєть нову, інноваційно активну структуру економіки, спроможну змінити місце країни в міжнародному поділі праці на основі забезпечення високотехнологічної міжнародної конкурентоспроможності [11, с. 72].

За даними Державної служби статистики України, у 2022 р. падіння реального ВВП становило 29,1 %, у тому числі в сільському господарстві — 28,4 %. За минулий рік номінальний ВВП оцінювався в 5191 млрд грн, зміна дефлятора ВВП — 34,3 %¹⁶. З огляду на швидке відновлення енергетичної системи, а також м'яку фіскальну політику, Національний банк України поліпшив прогноз економічного зростання у 2023 р. з 0,3 до 2 %¹⁷. Як вагомий

¹⁶ Білоус О. Держстат дав оцінку падіння економіки України за 2022 рік. *РБК-Україна*. 2023. 12 квіт. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/derzhstat-dav-otsinku-padinnya-ekonomiki-1681302631.html> (дата звернення: 26.06.2023).

¹⁷ Краще, ніж очікувалось: Нацбанк розповів, як зросте економіка України 2023 року. *Апостроф*. 2023. 07 чер. URL: <https://apostrophe.ua/ua/news/economy/macroeconomy/2023-06-07/luchshe-chem-oidalos-natsbank-rasskazal-kak-vyrastet-ekonomika-ukrainyi-v-2023-godu/298542> (дата звернення: 07.08.2023).

інструмент регулювання системи національної економіки бюджетна політика спиратиметься на довгострокову програму соціально-економічного розвитку України, що, сподіваємось, передбачатиме відбудову країни після війни з урахуванням завданих фінансово-економічних збитків і втрат.

Російсько-українська війна засвідчила, що без міжнародної фінансової, гуманітарної, воєнної допомоги Україні було б важко боротися з ворогом, який переважає за різними, у тому числі військовим, потенціалами в декілька разів. Відтак, маємо бути вдячні за іноземну підтримку UNICEF, USAID тощо і готуватимемося до плідної співпраці з міжнародними партнерами після війни. Отже, перефразовуючи цитату Г. Форда, пам'ятаємо, що для відновлення України «об'єднатися означає почати роботу, бути разом — прогресивно діяти, а працювати разом — досягти бажаного успіху». Для злагодженої діяльності необхідно забезпечити верховенство права, захист інвестицій, запровадити дієвий механізм боротьби з корупцією, шахрайством, знизити рівень бюджетних порушень.

Як зазначав відомий американський фахівець з аналітичної методології Е. Квейд, «...ми повсюдно бачимо свідчення неефективних програм, витрачених даремно коштів і невирішених проблем при прийнятті рішень у державному секторі» [12, р. VII]. На жаль, це відбувається і в умовах воєнного стану. Водночас функція контролю полягає в сприянні органам влади приймати якісні управлінські рішення на основі об'єктивної інформації, бачити загальну картину, оцінювати реальний стан справ у підпорядкованих установах, організаціях, аналізувати виявлені недоліки, розкривати дисбаланси і тим самим покращувати ефективність державного управління й використання бюджетних коштів, що є важливим елементом системи управління економічними процесами і об'єктами. Ослаблення системи контролю у сфері бюджету, фінансової системи, нестабільність її організаційно-правового регулювання становлять загрозу не тільки економіці, соціальній сфері, а й національним інтересам держави. Варто зазначити, що до повномасштабного вторгнення в систему управління державними фінансами і так було багато проблем, які демонстрували її недостатню ефективність, що відображалось в різного роду корупційних, тіньових схемах відпливу бюджетних коштів, недосягненні важливих, суспільно значимих пріоритетів. За воєнного стану ці проблеми не зникли, а навпаки, загострилися й водночас з'явилися нові виклики, пов'язані із зупиненням підприємств, їх релокацією, падінням курсу гривні, дефіцитом бюджету тощо. Будь-яка держава не може повноцінно функціонувати й розвиватися без дієвої системи контролю, оскільки контроль є інструментом, який допомагає владі бачити об'єктивну реальність, вчасно приймати управлінські рішення, коригувати соціально-економічні процеси, виправляти системні вади і помилки. На наш погляд, усі аудити, що проводяться в країні, повинні забезпечувати ефективність державного управління. Якщо ж цього не відбувається, це означає, що аудити проведено марно і, відповідно, кошти використано неефективно. Особливістю

державного фінансового контролю (аудиту) в Україні є те, що він не повною мірою відповідає екзистенціальним вимогам суспільства, оскільки в його діях втрачається головне — регуляторна функція контролю. Так, аудитори при проведенні контрольного заходу встановлюють факт бюджетного порушення, яке часто неможливо виправити. Це стосується різних фінансових операцій або, наприклад, використання коштів на закупівлю дороговартісного медичного обладнання, яке, як потім з'ясується, ніде розмістити, оскільки приміщення чи блок для його встановлення відсутні або недобудовані, або перебувають на стадії проектування. Як наслідок, медичне обладнання зберігається в не пристосованому для цього приміщенні (або під відкритим небом) і через декілька років (після створення відповідних умов) велика ймовірність, що воно вийде з ладу. Оскільки, іноземна компанія, яка продала обладнання не візьметься за його встановлення, хто відповідатиме за ухвалені неефективні управлінські рішення і завдані державі збитки й шкоду? І таких фактів, на жаль, достатньо. Отже, на нашу думку, настав час змінювати парадигму контролю (аудиту) шляхом проведення відповідної реформи всієї системи державного фінансового контролю (аудиту). Контроль (аудит) має не констатувати, а вчасно попереджати й запобігати бюджетним порушенням, а для цього необхідно застосовувати сучасні ресурси та інструменти із сфери діджиталізації. У нинішніх умовах ефективність діяльності контролюючого органу оцінюється не кількістю проведених перевірок (аудитів), виявлених порушень, сум повернених державі незаконно використаних коштів тощо (хоча це теж актуально), тут важливе інше — щоб ефективний контроль викорінював причину, а не констатував лише наслідки. Адже, відповідно до основних положень Лімської декларації керівних принципів контролю (ст. 1), контроль не самоціль, а невід'ємна частина системи регулювання, метою якої є вчасне виявлення бюджетних порушень і вжиття превентивних заходів недопущення або скорочення таких порушень у майбутньому¹⁸. Основні положення Лімської декларації і механізм її застосування повинні бути задекларовані в новій редакції закону «Про Рахункову палату» і закону «Про систему державного фінансового контролю (аудиту) в Україні» (також мають бути впорядковані діяльність і статус державних органів контролю). Завдання контролю (аудиту) — виявляти причину і запобігати порушенням, сприяти ефективності функціонування всієї системи державного управління, до того ж він обов'язково повинен бути дієвим і ефективним. Забігаючи наперед, зазначимо, що серйозне випробування на міцність, дієвість і ефективність системи державного фінансового контролю (аудиту) матиме місце тоді, коли в Україну надходять фінансові ресурси з різних джерел (зокрема, репарації), у тому числі кошти прямої бюджетної підтримки уряду США. Тут головне не втратити довіри

¹⁸ The Lima Declaration (1977). URL: https://www.intosai.org/fileadmin/downloads/documents/open_access/INT_P_1_u_P_10/INTOSAI_P_1_en_2019.pdf

донорів і якісно відстежувати фінансові потоки на предмет цільового і ефективного використання фінансових ресурсів. З огляду на це, органи контролю в особі їх керівників, які ставлять на меті відігравати проактивну (а не просто пасивну) роль у суспільстві, повинні якісно виконувати свою місію, ефективно й своєчасно готуватися до різноманітних (політичного, економічного, соціального характеру) викликів оточуючого середовища, що швидко змінюється, і адаптуватися до цих завдань.

Чинний механізм управління державними фінансами потребує трансформаційних змін, удосконалення існуючих підходів до його регламентації. Зокрема, необхідно підвищити прозорість усієї бюджетної системи, забезпечити прозорий рух коштів державного бюджету від головного розпорядника бюджетних коштів до одержувача або виконавця бюджетної програми. Важливо, щоб усі учасники бюджетного процесу посилили взаємодію, дотримувались основних положень бюджетного законодавства, не допускали бюджетних порушень, наслідували основним принципам бюджетної системи, зокрема, ефективності й результативності використання бюджетних коштів. Актуальними також є врегулювання питання дублювання функцій, операцій, обробки даних, що актуалізує створення інтегрованої системи управління процесами, впровадження інформаційних технологій, які ув'язують бюджетні асигнування з їх використанням і отриманим (фактичним) результатом, запуск електронного документообігу і надання державних послуг у системі державних фінансів у електронній формі.

Відбудова України після війни й впровадження оновленої економічної політики неможливі без проведення реформ, застосування нових методів і способів управління державними фінансами, концентрації зусиль на розширенні відтворення економічних відносин і економіки європейських і міжнародних стандартів. Україна повинна не тільки відбудувати зруйновану енергетичну, соціальну, житлово-комунальну та інші критичні інфраструктури, промислове виробництво, аграрний сектор, а й перейти на новий рівень соціально-економічного розвитку, забезпечити сталу динаміку економічного зростання.

Повномасштабне російське вторгнення також завдало шкоди і збитків таким галузям, як охорона здоров'я, освіта, соціальний захист населення, тому нині необхідно якнайшвидше все відновити з використанням сучасних технологій і досягнень науково-технічного прогресу. Звісно, відновлення зруйнованого не дасть того ефекту і не забезпечить повноти очікувань суспільства без трансформації функціонування системи цих галузей. Адже, українське суспільство вже сьогодні вимагає нових, якісних стандартів у сферах охорони здоров'я, підготовки кадрів, надання соціальних послуг, суспільних благ. Отже, впровадження соціальної політики необхідно розглядати крізь призму поєднання інтересів держави і задоволення суспільних потреб індивідуальних і соціальних груп населення. В умовах війни і під час післявоєнної реконструкції мають від-

буватися мінімізація негативних наслідків руйнувань критичної і соціальної інфраструктур, надання допомоги безпритульним і внутрішньо переміщеним особам тощо.

На наш погляд, і після закінчення війни соціальні видатки не повинні знижуватися в розмірах, оскільки варто враховувати майбутній соціальний пресинг у вигляді кількості воїнів-інвалідів, цивільних з різними видами і ступенем травм, каліцтв, необхідність проходження соціально-психологічної реабілітації для значної частини населення. До того ж на загальному тлі прогресуючого старіння населення, процес якого розпочався задовго до війни, і зменшення кількості працездатного населення, у тому числі через бойові дії і виїзд жінок з дітьми за кордон, посиляться навантаження на державний і місцеві бюджети [10, с. 20].

Вважаємо, що в соціальній сфері державна політика повинна спрямовуватися на формування комплексного підходу до розбудови життєвого середовища, орієнтованого на задоволення потреб сучасної людини. У цьому зв'язку завдання держави — створювати умови для якнайповнішої зайнятості населення в кожному населеному пункті з ефективним використанням природно-економічного і рекреаційного потенціалів регіонів, сучасних можливостей мобільних застосунків, додатків, порталів через мережу Інтернет, формування умов для розвитку ІТ-індустрії, фріланса, інших сучасних професій для галузей економіки.

Досягнення гідних умов життя посилить спроможність держави повернути на Батьківщину мільйони українців — і тих, хто і до 24 лютого 2022 р. шукали кращої долі за кордоном, і тих, хто після цієї дати змушені були покинути країну через війну. Для цього необхідно розробити і впровадити нову стратегію соціальної політики, яка відповідатиме суспільним запитам. Адже, вдала соціальна політика повинна відображатися в посиленні ролі соціально орієнтованого механізму господарювання, підвищенні продуктивності праці, зростанні ВВП. Загальновідомо, що здорові, розумні й головне — задоволені своїм життям і працею люди примножують національне багатство країни, зокрема потенціал державних фінансів, зміцнюють її фінансову і економічну могутність.

Суспільству і уряду слід усвідомити, що всі ці зміни — в наших руках, і якщо ми хочемо підняти рівень і якість життя в країні, то це залежить лише від нашої наполегливості, цілеспрямованості кожного громадянина рухатися вперед, змінюватися самим і змінювати світ навколо нас. Одного бажання недостатньо, оскільки бажання — це короткий імпульс, який спонукає до дії, натомість, необхідно мати мету, підкріплену відповідною мотивацією, стимулами, з чітким баченням кінцевого результату, якого прагнемо досягти, з детальним операційним планом покрокового руху до визначеної цілі.

Розраховувати на міжнародну підтримку, не докладаючи максимуму власних зусиль, — марна справа. Навіть ухвалюючи як кандидат у члени ЄС на його вимогу різні закони та інші важливі договірні, норма-

тивно-правові документи і не розробляючи при цьому реальних, дієвих механізмів їх імплементації, не здійснюючи інших конкретних кроків чи дії, Україні не вдасться досягти бажаного результату, а отже, мрії залишаться нездійсненими, тобто всього лише документами чи планами на папері. Отже, уже сьогодні уряд має розробляти концепцію докорінної інституційної перебудови держави в напрямі європейської і євроатлантичної інтеграції. Він повинен запропонувати суспільству конструктивні ідеї щодо нашого майбутнього, які стосуватимуться національної ментальності, її глибини і значення в плані перспектив розвитку. На нашу думку, кожен українець як особистість і духовна субстанція повинен стати основою стратегії України, суб'єктом соціально-економічного, політичного, культурного розвитку держави. Доцільно вже нині почати формувати сприятливе соціальне, економічне, культурне середовище, яке показуватиме самотність української нації, її особливість і неповторність, демонструватиме світові ті цінності, які розкривають наш генетичний код і відповідають або й перевершують задекларовані цінності ЄС і всього вільного, демократичного, цивілізованого світу.

Як зазначає відомий американський фундатор стратегічного менеджменту І. Ансофф, по-перше, ключовим у стратегії є визнання того, що коли організація функціонує, то вона є частиною навколишнього середовища; по-друге, коли менеджер розуміє навколишнє середовище і визнає, що воно постійно змінюється, він може приймати правильні рішення стосовно управління організацією, котрі спрямовують її в майбутнє [13]. З цього випливає, що топ-менеджмент організації або державні службовці, які часто є егоїстами й орієнтуються лише на користь і власний інтерес, у кінцевому підсумку ведуть до занепаду компанії або статусу (авторитету) державного органу. Натомість, у довгостроковій перспективі виграють і досягають значних результатів у прибутковості та інших показниках стратегічного розвитку лише ті керівники, які глибоко розуміють політичну, економічну, соціальну структуру суспільства, що змінюється з плином часу.

Для розбудови економіки сучасного типу необхідно змінювати систему державного управління, зміцнювати місцеве самоврядування, а для цього варто завершити бюджетну децентралізацію, яка триває в Україні з 2015 р., створити нові структури, які відповідатимуть екзистенціальним запитам суспільства, подвоїти синергію для успішного подолання проблем, застосовуючи сучасні способи і методи їх вирішення.

Виклики, які постійно поставали перед державою як до війни, так і нині в різних сферах і галузях (соціальні, економічні, екологічні, політичні), давно вимагають переосмислення ролі й значення фінансів у вирішенні сучасних, екзистенціальних, суспільних проблем шляхом реформатування взаємовідносин влади і суспільства, реформування застарілої, неефективної управлінської вертикалі й застосування нових, удосконалених способів і підходів в управлінні й використанні фінансових ресурсів.

У цьому зв'язку зазначимо, що в сучасних умовах не можна оперувати старими організаційними формами, методологічними підходами, які вже нині не відповідають вимогам ринкових відносин, у тому числі щодо забезпечення ефективності управління і використання бюджетних коштів. Старі підходи є чинником небезпеки, деформації виконання завдань усієї системи державного управління. Застарілі методи, підходи управління бюджетними видатками не дають бажаного результату в реалізації бюджетної політики, тому в нових українських реаліях настав час реформувати систему, застосовувати дієвіші методи, принципи, способи, підходи методолого-організаційного забезпечення діяльності. Адже, коли ми говоримо про ефективність використання фінансових ресурсів і підвищення результативності бюджетної політики, то маємо на увазі зміну інституційного підходу. Передусім ідеться про інституції, їх нове наповнення і розуміння учасниками бюджетного процесу їх сутності й ролі на сучасному етапі. Це стосується як головного розпорядника бюджетних коштів, так і розпорядника нижчого рівня, одержувачів бюджетних коштів, тобто від міністерства до будь-якої іншої установи (організації), з метою проектування нової організаційної системи управління на основі системного підходу управління й використання видатків бюджету. Механізм управління організацією і підприємством повинен орієнтуватися на досягнення цілей і результативних показників.

Нові підходи у формуванні дієвих організаційних структур нового типу вимагають уникнення механічного перенесення старих організаційних форм з надмірним нормативним характером, недопущення використання гіпертрофованих типових рішень, які апіорі не можуть бути ефективними в сучасних умовах. Натомість, необхідно формувати організаційні структури, які виявляють системність підходу. Під останнім маємо на увазі таке: гармонічне поєднання вертикалі й горизонталі системи управління державними фінансами в межах організації, де існує оптимальне співвідношення централізації / децентралізації в управлінні; узгодження і організаційне оформлення всіх горизонтальних зв'язків щодо виконання поточних завдань і перспективних планів і програм; встановлення і взаємозв'язування в межах завдань системи функцій, відповідальності, прав по всій вертикалі управління від міністра до спеціаліста; урахування всіх можливих управлінських завдань, орієнтованих на підвищення рівня успішного досягнення поставленої мети (детальніше див. [14]).

Погоджуємося, що єдино правильним шляхом є реформування всієї системи державного управління і створення нового механізму у вигляді ефективних, сучасних, зрілих фінансових і соціальних інститутів, які гарантуватимуть суспільству не лише фінансову, а й соціальну стабільність і безпеку. І війна, на нашу думку, не є перешкодою для реформ [10, с. 19].

З початком російського вторгнення Верховна Рада України прийняла ряд законів, які лібералізували податкову систему України, знизили фіскальне навантаження на бізнес. Однак при ухваленні цих рішень не

ставилося завдання збільшити обсяг бюджетних надходжень (хоча це надзвичайно важливо в умовах дефіциту бюджету), так само як внесені зміни до законів не містили належного фінансово-економічного обґрунтування, що впливає на застосований регулюючий ефект. Тому вже сьогодні необхідно провести ревізію ухвалених законів і прийнятих управлінських рішень, аби запобігти зниженню фіскальної функції податків і можливим шахрайським схемам уникнення від їх стягнення з паралельним запровадженням стандартів, прописаних у директивах ЄС.

Ураховуючи набуття Україною статусу кандидата в члени Європейського Союзу, вбачається доцільним привести у відповідність усю статистику державних фінансів, щоб вона відповідала стандартам і основним положенням законодавства ЄС. Адже статус кандидата — це новий імпульс у відносинах з ЄС щодо реалізації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС¹⁹, потужний сигнал до здійснення поглиблених економічних реформ.

Уже на нинішньому етапі Україна потребує не лише відновлення зруйнованого, а й оновлення як суспільний інститут, який дбає про потреби своїх громадян, піклується про їх безпеку, створює комфортні умови для життя і праці. Саме піклування держави, усіх органів, що діють від її імені, про людину, її роль і значення в розвитку економіки є тим мотивувальним фактором, що посилює імпульс інноваційно-інвестиційного розвитку країни. Необхідно докорінно змінити існуючий наратив щодо України як корупційної держави. Як народ України в особі ЗСУ змінив думку про російську армію, як другу у світі, так сьогодні необхідно доводити, що Україна — найбільш вдале місце для інвестицій і самореалізації. Звісно, крім бажання, мрій і заяв потрібні конкретні кроки і дії, які переконають світ (і перш за все самих українців), що ми можемо змінюватися заради щасливого майбутнього. Думки, ідеї і найбільшою мірою реальні механізми втілення планів здатні надихати інших людей на реалізацію найпотаємніших мрій, які, до того ж, розширюватимуть потенційний життєвий, соціально-економічний і фінансовий простір країни.

У нових умовах українці повинні стати взірцем для інших народів, інакше постає риторичне запитання, для чого було проходити через тяжкі випробування, оплачені кров'ю, якщо все залишиться по-старому? Здолавши такого підступного ворога, наш народ заслуговує на краще майбутнє, і віримо, що воно обов'язково буде.

---

¹⁹ Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text

ВИСНОВКИ

Російсько-українська війна — це глобальний виклик для всього демократичного, цивілізованого світу. Україна як держава, на території якої тривають найжорстокіші бойові дії, яка зазнала і продовжує зазнавати найбільших втрат і збитків з часів Другої світової війни, повинна вже нині дбати про відновлення економічного потенціалу, нарощування обсягів виробництва, соціально-економічного розвитку.

Дослідження показало всю глибину, складність, багатоаспектність, різноплановість питань, які потребують негайного вирішення, і водночас розкрило вади й недоліки, які існували і до війни, зокрема неповноцінне впровадження середньострокового бюджетного планування і складання бюджетної декларації; проблеми неефективного використання бюджетних коштів. Для вирішення назрілих проблем доцільними, на нашу думку, є: перегляд законодавчих, нормативно-правових рішень, які приймалися органами влади в період війни без належного фінансово-економічного обґрунтування; осучаснення концептуальних підходів до формування оборонного замовлення; розробка нової редакції середньострокової стратегії управління державним боргом; удосконалення фінансової термінології з виокремленням публічних фінансів як основи ефективного забезпечення функціонування всього суспільного сектору економіки країни. Необхідно працювати в напрямі формування нової соціальної політики, де людина з її інтересами і потребами стане основою розвитку майбутньої економічної політики, а сама політика інтегруватиметься в європейський і євроатлантичний економічний простір. Невідкладними завданнями також є завершення реформи бюджетної децентралізації, оновлення системи державного фінансового контролю (аудиту) з метою зміни парадигми контролю, реформування освіти, системи соціального забезпечення, охорони здоров'я з переорієнтацією на відповідність інтересам суспільства.

Для зміни сучасного становища необхідно об'єктивно оцінити масштаб завданої шкоди і збитків, затвердити стратегію відновлення, розробити нові вектори реформ щодо інституційної трансформації, щоб чітко сформулювати місію і візію майбутнього розвитку України з урахуванням її ролі в міжнародному поділі праці. Уряд має не лише розробляти напрями реформ, а й проводити трансформаційні зміни, брати до уваги запити суспільства, а це означає суттєві зміни в методах і способах роботи, передусім державних інституцій, надання населенню гарантованих державою якісних соціальних послуг, суспільних благ. Старі підходи в управлінні й методах роботи показали свою неефективність, а тому апriorі не відповідають сучасним вимогам.

Війна крім принесених страждань народу показала єдність нації перед загрозою і надала унікальну можливість українському суспільству змінитися, об'єднатися задля здійснення економічних перетворень заради досягнення спільної мети з відновлення країни після перемоги, виправити помилки і стати взірцем соціально-економічного розвитку для решти світу, підвищити рівень і якість життя населення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Даниленко А.І., Венгер В.В. Розвиток реального сектору економіки України у повоєнному відновленні. *Фінанси України*. 2022. № 6. С. 7—32. <https://doi.org/10.33763/finukr2022.06.007>
2. Літинська В.А. Особливості соціальної політики України в умовах воєнного стану. *Економіка України*. 2023. № 1. С. 61—73. <https://doi.org/10.15407/economyukr2023.01.061>
3. Молдован О.О., Постула М. Модернізація системи публічних фінансів та запровадження нової моделі управління. *Стратегічні пріоритети*. 2014. № 2. С. 35—42.
4. Радіонов Ю.Д. Державні фінанси в умовах воєнного стану. *Фінанси України*. 2022. № 8. С. 27—51. <https://doi.org/10.33763/finukr2022.08.027>
5. Кудряшов В.П. Стратегічні засади управління державним боргом. *Економіка України*. 2022. № 9. С. 58—76. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.09.058>
6. Радіонов Ю.Д. Генезис публічних фінансів та їх розвиток в Україні. *Фінанси України*. 2023. № 4. С. 105—128. <https://doi.org/10.33763/finukr2023.04.105>
7. Statement by the Honorable M. Blumental. Washington, Department of Treasury News, 1977.
8. Онищенко В.П. Людський і соціальний капітал України в період її післявоєнного відновлення. *Економіка України*. 2023. № 1. С. 3—19 <https://doi.org/10.15407/economyukr.2023.01.003>
9. Геєць В.М., Близнюк В.В., Никифорок О.І. Актуальні аспекти політики соціальної якості в постконфліктній економіці України. *Економіка України*. 2022. № 6. С. 3—22. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.06.003>
10. Лупенко Ю.О., Радіонов Ю.Д., Забуранна Л.В. Формування соціальних видатків в умовах воєнного стану. *Фінанси України*. 2023. № 3. С. 7—26. <https://doi.org/10.33763/finukr2023.03.007>
11. Сіденко С.В. Пріоритети й чинники інноваційної політики: досвід окремих країн Східної Азії і стратегічні імперативи для післявоєнної відбудови України. *Економіка України*. 2022. № 11. С. 47—75. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.11.047>
12. Quade E.S, Carter G.M. Analysis for Public Decisions, 1989. 409 p. URL: https://www.google.com.ua/books/edition/Analysis_for_Public_Decisions/TWhFAAAAUAJ?hl=ru&gbpv=0&bsq=inauthor:%22Edward%20S.%20Quade%22
13. Igor Ansoff, the father of strategic management. *Strategic Change*. 2002. Vol. 11. Iss. 8. P. 437-438. <https://doi.org/10.1002/jsc.614>
14. Радіонов Ю.Д. Методолого-організаційні підходи до забезпечення ефективності управління та використання бюджетних видатків. *Фінанси України*. 2022. № 5. С. 7—28. <https://doi.org/10.33763/finukr2022.05.007>

Надійшла 11.08.2023

Прорецензована 28.08.2023

Доопрацьована 07.09.2023

Підписана до друку 15.09.2023

REFERENCES

1. Danylenko A., Venger V. Development of real sector of Ukrainian economy in the framework of the post-war recovery. *Finance of Ukraine*, 2022, No. 6, pp. 7-32. <https://doi.org/10.33763/finukr2022.06.007> [in Ukrainian].
2. Litynska V. Features of Ukraine's social policy under martial law. *Economy of Ukraine*, 2023, No. 1, pp. 61-73. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2023.01.061> [in Ukrainian].
3. Moldovan O.O., Postula M. Modernization of the public finance system and introduction of a new management model. *Strategic priorities*, 2014, No. 2, pp. 35-42 [in Ukrainian].
4. Radionov Yu. Public finances under martial law. *Finance of Ukraine*, 2022, No. 8, pp. 27-51. <https://doi.org/10.33763/finukr2022.08.027> [in Ukrainian].
5. Kudryashov V. Strategic principles of public debt management. *Economy of Ukraine*, 2022, No. 9, pp. 58-76. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.09.058> [in Ukrainian].
6. Radionov Yu. Genesis of public finances and their development in Ukraine. *Finance of Ukraine*, 2023, No. 4, pp. 105-128. <https://doi.org/10.33763/finukr2023.04.105> [in Ukrainian].
7. Statement by the Honorable M. Blumental. Washington, Department of Treasure News, 1977.
8. Onyshchenko V. Human and social capital of Ukraine in the period of its post-war reconstruction. *Economy of Ukraine*, 2023, No. 1, pp. 3-19. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2023.01.003> [in Ukrainian].
9. Heyets V., Blyzniuk V., Nykyforuk O. Topical aspects of social quality policy in the post-conflict economy of Ukraine. *Economy of Ukraine*, 2022, No. 6, pp. 3-22. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.06.003> [in Ukrainian].
10. Lupenko Yu., Radionov Yu., Zaburanna L. The formation of social expenditures under martial law. *Finance of Ukraine*, 2023, No. 3, pp. 7-26. <https://doi.org/10.33763/finukr2023.03.007> [in Ukrainian].
11. Sidenko S. Priorities and factors of innovation policy: experience of some East Asian countries and strategic imperatives for the post-war reconstruction of Ukraine. *Economy of Ukraine*, 2022, No. 11, pp. 47-75. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.11.047> [in Ukrainian].
12. Quade E.S, Carter G.M. Analysis for Public Decisions, 1989. URL: https://www.google.com.ua/books/edition/Analysis_for_Public_Decisions/TWhFAAAAYAAJ?hl=ru&gbpv=0&bsq=inauthor:%22Edward%20S.%20Quade%22
13. Igor Ansoff, the father of strategic management. *Strategic Change*, 2002, Vol. 11, Iss. 8, pp. 437-438. <https://doi.org/10.1002/jsc.614>
14. Radionov Yu. Methodological and organizational approaches to ensure the efficiency of management and use of budget expenditures. *Finance of Ukraine*, 2022, No. 5, pp. 7-28. <https://doi.org/10.33763/finukr2022.05.007> [in Ukrainian].

Received on August 11, 2023

Reviewed on August 28, 2023

Revised on September 7, 2023

Signed for printing on September 15, 2023

Yurii Radionov, Dr. Sci. (Econ.),
Head of the International Standards Adaptation and Implementation Unit
Accounting Chamber of Ukraine
7, M. Kotsyubynskoho St., Kyiv, 01601, Ukraine

DIRECTIONS OF REFORMS AND SOCIO-ECONOMIC
DEVELOPMENT OF UKRAINE IN POST-WAR RECOVERY PERIOD

The large-scale invasion of Ukraine's territory by the Russian Federation affected the lives of ordinary Ukrainians, suddenly turning them into refugees. The rest of the citizens are forced to live in the conditions of war and bear the burden of severe trials and suffering caused by the war. The war is also a global challenge that shook the foundations of the financial and economic stability of the state, changed the priorities of state policy in various fields, and reshaped international relations. At the same time, the war is a chance for society to change the current, insufficiently efficient system of socio-political and economic life in the country. Today, when hostilities continue at the front, it is already necessary to work out a clear algorithm of actions and form own mission and vision for the development of Ukraine, implementing structural reforms in the context of the future European civilizational subjectivity of the state.

It is substantiated that after the war, in the new economic policy, man as the main productive force and economic progress driver should be at the center of the renewal and development of the country, which should become an integral part of the formation of the European and international civilizational space. Naturally, this requires changes in approaches to the formation and implementation of the country's budgetary, social, and environmental policies.

The chronic shortcomings that restrained the dynamics of the socio-economic development of the country both before the war and now, under martial law, are highlighted. Emphasis is placed on the need for the participants of the budget process to observe the basic principles of the budget system, namely the efficient and effective use of budget funds.

The directions of reforms and prospects of socio-economic development of the country, which are to change the system of state management of the economy, improve regulatory mechanisms in various sectors, and increase the efficiency of the use of resources, including financial ones, are determined.

Keywords: *public finance; budget; reforms; budget expenditures; deficit; government debt; recovery; socio-economic development.*